

ՊԱՏՄԱԳԻՏԱԿԱՆ ՀՐԱՏԱՐԱԿՈՒԹԻՒՆ ՄԸ

(Հայկական Ցեղասպանության Պատմությունը. Վահագն Ն. Տատրեան)

1995ի Նոյեմբերի սկիզբը Անգլիոյ Օքսֆորդ եւ Մ. Նահանգներու Փրոփ-տրեն քաղաքներուն մէջ, Berghahn Books Հրատարակչական ընկերութեան միաժամանակ յոյս տեսաւ անգլերէն լեզուով բարձրաժողովրդական հրատարակութիւն մը «The History of the Armenian Genocide» (Հայկական Ցեղասպանութեան պատմութիւնը) անունով եւ «Ethnic Conflict from the Balkans to Anatolia to the Caucasus» (Ազգային բախումը Պալատներէն մինչեւ Անատոլիա եւ Կովկաս) եւնախորհրդով:

Պատկանելի այս հատորին հեղինակն է փրոֆ. Վահագն Ն. Տատրեան՝ հայ ժողովուրդի Ցեղասպանութեան ակնաւոր մասնագէտը, որ իր կեանքը նուիրած է մեր պատմութեան ամենէն ցտամբելի դէպքին բոլոր երեսներէն առարկայական քննարկումին եւ ուսումնասիրման, բացառապէս համար այլ մասին բացարձակ իրականութիւնը, երբ բոլոր պաշտօնատարներ եւ պատմաբաններ ու անոնց օտարագոյն վարձկանները անհնարապէս կը խեղաթափուին եւ իշխանական պատմական իրողութիւնները:

Վ. Տատրեան ընկերաբանութեան փրոֆեսոր էր Նիւ Եորքի Համալսարանին մէջ (1970-91) եւ ներկայիս վարչիւն է H.F. Guggenheim Հիմնադրութեան կողմէ հովանաւորուած եւ Ցեղասպանութեան

ուսումնասիրութեան նուիրուած ընդարձակ եւ շատ կարեւոր ծրագրի մը: Ան բաւական (մաքեմաթիք) եւ փիլիսոփայութեան հետեւած է Պելլինի ու Վիեննայի համալսարաններուն մէջ եւ Եւրոպայի Միջազգային Օրէնսգիտութիւնը սերտած է Ֆիլիպսի Համալսարանին մէջ: Ընկերաբանութեան ղրկադրի իր աստիճանը ստացած է Շիքակոյի Համալսարանէն:

Օժտուած վերոյիշեալ գիտութիւններու մէջ շահած լայն հմտութեամբ եւ օսմաներէն, արդի բրքերէն, անգլերէն, գերմաներէն, ֆրանսերէն ու հայերէն լեզուներուն տիրապետումով՝ ան բացառիկ պատեհութիւն ունեցած է զանազան երկիրներու մէջ մանրակրկիտ կերպով ուսումնասիրելու բազմաթիւ սկզբնաղբիւրներ ուղղակի ակէն, եւ իրեն գործակից գիտաշխատողներու հաւաստումով՝ ան ռաիվիրան է Հայոց Ցեղասպանութեան ընկերաբանական դիտարկումն ուսումնասիրման: Դասն տարիներու անխնայ, մեթոդիկ եւ անձնուրաց աշխատանքի իր արդիւնը՝ ան արտադրած է գործ մը, որ իրաւականօրէն համոզիչ է եւ պատմականօրէն ճշգրիտ: Խօսակցութեան մը ընթացքին, յարգելի փրոֆեսորը յայտնեց, թէ բոլոր պատմաբաններ տասնեակից տարիներէ ի վեր զինք կը հետապնդեն եւ իր մենագրութիւնները մտղէ կ'անգրեն՝ սխալ մը գտնելու եւ աւտով զինք վարկա-

բեկելու համար: Յարց չեն յաջողած, որովհետեւ իր բոլոր հաստատումները իմնուած են անհերքելի փաստարկութեանց վրայ եւ վաւերագրերէ սլաշտպանուած: Ան կանոնադրաբար աշխատակցած է եւ կը շարունակէ աշխատակցիլ միջազգային հանդէսներու, ստորագրած է շարք մը մենագրութիւններ, որոնցմով շահած է լրջախոհ, սլարկեշտ եւ ինքնատիպ մտաւորականի ամօր համբաւ մը:

Տարօրէն յուզիչ է եւ սրտապընդիչ միանգամայն այս պոլսահայ պատմագէտին դարձր դէպի իր ժողովուրդը եւ իր հաւատաւոր ու հաստատական ընդգրկումը ազգային վիթխարի պատասխանատուութեան մը: Գրքին յառաջաբանին մէջ կը պատմէ, թէ Վիեննայի Համալսարանին մէջ, երբ իբրեւ հմտաբանութեան (epistemology) ուսանող կը հետաքրքրուէր ուսողութեան՝ փիլիսոփայութեան հետ ունեցած աղբնութեամբ, իր գերման դասախօսներէն մին, ծանօթանալ ետք իր հայկական ծագումին, կը թելադրէ իրեն կարդայ իր երբեմնի դասընկերոջ՝ Դարանց Վերֆէլի «Մուսա Լեւան քառասուն օրերը» վէպը: Այս գիրքէն կրած խորունկ տպաւորութիւնը, ետքը միանալով Գրիգորի Պալատեան Վարդապետի «Հայ Գողգոթայի» սրտանման պատկերներուն ահաւորութեան, իր երկստապարկական մտքին վրայ անցնելի դրոշմ մը կը գծեն ու կը

մղեն զինք իր հետագոտություններուն դաշտը փոխելու եւ իր ժամանակը, ուշադրութիւնը եւ մտային կարողութիւնները լիովին կեդրոնացնելու խոցելի ու տկար հաւաքականութեան մը ողջակիզումին ուսումնասիրութեան:

Զորս հարիր եւ յիսուն խիտ էջերէ բաղկացեալ այս հատորը, որ բնախնդրօրէն կը յարգէ պատմագիտական լուրջ ուսումնասիրութենէ մը պահանջումը մակարդակը եւ պայմանները, բաժնուած է 9 մասերու եւ տարածուած՝ 23 զլուխներու վրայ. կը սկսի մէջբերումներու աղբիւրներուն համառօտագրութեանց ցանկով մը, յառաջաբանով եւ Հայոց Յեղասպանութեան պատասխանատուներուն անպատիժ մնալուն մասին խորհրդածութիւններու շահեկան ներածականով:

Գիրքը ժամանակագրականօրէն պատմական երեք շրջաններ կ'ընդգրկէ.

Ա.) Յեղասպանութենէն առաջ Պալարեան բերակղզիին մէջ պատահած դէպքեր եւ ազդակներ, որոնք պատմառ դարձան նախնիներուն:

Բ.) Հայոց Յեղասպանութեան պատմութիւնը եւ վերլուծումը, հիմնելով առաւելաբար նախահանրապետական թուրքիոյ, Գերմանիոյ ու Աւստրիոյ մէջ գտնուող արխիւներէն քաղուած հին եւ նոր վաւերագրերու վրայ, որոնք ներքին նախարարական գործսփռութեան համար պատրաստուած էին:

Գ.) Յեղասպանութեան յաջորդող տարիները, երբ Կովկասի մէջ շարունակուեցաւ հայութեան բնաջնջումի ծրագրին գործադրութիւնը: Էնդիմակը լուրջ ուսումնասիրութեան առարկայ դարձուցած է՝ Պալարեան երկիրներու մէջ Մեծ Ուժերու «Մարդասիրական միջամտութեան» հետեւանքները, իսլամական Սրբազան Օրէնքին կապը օսմանեան իրաւակարգին հետ, Արեւելեան եւ ապա Հայկական Հայկերու ծագումը, բուրբեղայ

պայքարին սկզբնաւորութիւնը, Մեծ Ուժերու մարդասիրական միջամտութեան տարածումը եւ շահադիտական դիւանագիտութեան անկարողութիւնը, Ապտուլ Համիտի քարոզերու շրջանը, նոր Երիտասարդ Թուրքերու վարչակարգը եւ Մեծ Ուժերու ծախողանքը, 1909ի Ատանայի զոյգ քարոզերը, Հայոց Յեղասպանութեան գործադրութեան սկիզբը եւ աւարտը, Ա. Ալիաբախամարտի քողին տակ հայ ժողովուրդի տեղահանութիւնը, Գերմանիոյ մեղսակցութիւնը, արդարութեան պահանջը թրքական ռազմական պարտութեան վաղորդայնին եւ դաշնակիցներու մեղութիւնը, Յեղասպանական գործունէութեան փոխադրումը Կովկաս՝ նախ իբրեւհատականներու եւ ապա քննալականներու կողմէ եւ, վերջապէս, բաղդատական վերանայումը Հայոց Յեղասպանութեան:

Գիրքը կ'աւարտի վերջաբանով մը եւ յաւելուածով մը, որուն կը յաջորդեն մանրատառ, ընդարձակ եւ կարեւոր գրացանկեր՝

Ա.) Սկզբնաղբիւրներու, որոնք կը գտնուին Աւստրիա, Եւրոպական Խորհրդարանի մօտ, Գերմանիա, Ֆրանսա, Մեծն Բրիտանիա, Թուրքիա (Օսմանեան Կայսրութիւն եւ Հանրապետական Թուրքիա), Միացեալ Ազգերու Կազմակերպութեան մօտ, Ամերիկայի Միացեալ Նահանգներ:

Բ.) Յօդուածներու՝ բրբերէն, անգլերէն, գերմաներէն, ֆրանսերէն եւ հայերէն լեզուներով:

Գ.) Օրաբերքերու (մեծ մասամբ Պոլիսէն) բրբերէն, հայերէն, ֆրանսերէն, գերմաներէն, ռուսերէն, անգլերէն (ԱՄՆ եւ Բրիտանիա):

Դ.) Ծանօթագրեալ գրացանկ հատորին մէջ օգտագործուած զբրքերու՝ բրբերէն, անգլերէն, գերմաներէն, ֆրանսերէն:

Ե.) Հատորին մէջ յիշուած յատուկ անուններու:

Այս գեղակազմ հատորը իր պատմական մտածողութեան բա-

ցառիկ լայնքով եւ խորքով, իր մէջբերած վաւերագրերուն ճոխութեամբ եւ շահեկանութեամբ, տրամաբանական ամուր կառուցուածքով ու աւարկայական եւ ուշիմ դատումներով ապահովաբար պատաւոր տեղ մը պիտի գրաւէ իր ժանրին մէջ միջազգային մակարդակով հատորներու շարքին եւ կոչուած է դառնալու մեր ազգով եւ Յեղասպանութեամբ հետաքրքրուող ընթերցողներու եւ յատկապէս ուսանողներու փնտռած դասագիրքը: Արդէն իսկ լուրջ քայլեր առնուած են զայն բարգմանելու ֆրանսերէնի, գերմաներէնի, ռուսերէնի եւ հաւանաբար նաեւ բրբերէնի՝ այդ ձեւով անոր միջազգային ճանաչումը ապահովելու համար:

Մեծ Եղեռնի 80ամեակին առիթով լոյս տեսած այս հզօր պաշտպանողական մեր սրբազան դատին՝ հաւատաւոր մտաւորական գործիչի մը հոգիին պարտքն է մեր մէկուկէս միլիոն նահատակներու անմեռ յիշատակին:

Ազգովին մենք ալ նուիրական պարտքին տակ ենք Վահագն Տաւրերեանի այս ծանրակշիռ հատորը տարածելու եւ յանձնելու միջազգային քաղաքական մտքի ուշադրութեան, որպէսզի անկէ ճառագայթող պայծառ լոյսին մէջ քոլոր անհաւատները, բերահաւատները եւ թրքական բարոյութենէն խաբուածները տեսնեն ճշմարտութիւնը, ընդունին Հայոց Յեղասպանութիւնը եւ ճանչնան մեր պահանջատիրութեան իրաւացիութիւնը:

Հանելի է յայտնել, որ Բրիտանահայ Խորհուրդը առած է առաջին քայլը եւ գրքէն օրինակներ ներկրած է խումբ մը քաղաքական դէմքերու:

Berghahn Books իրատարակչականի հասցէն է.

- Անգլիա՝ Bush House, Merewood Ave., Oxford OX3 8EF, England.

- Ա.Մ.Ն.՝ 165 Avenue, Providence, RI 02906, U.S.A.

Գինն է 28 տոլար: